

Séta Németbányán

Patinás épületek, kerek évfordulók a bakonyi faluban

Németbánya, a Bakonyalján megbúvó, fenyvesekkel és a Bitva-patakkal körülölelt, alig száz lelkes, de nagy múltú apró zsákfaló. A Bakony ékszeres dobozának is nevezett német ajkú település idén 265 éves. Tegyük egy képzeletbeli sétát, ismerkedjünk meg a falu múltjával és jelenével!

Alapítása 1753-ra tehető, de határa már a korábbi történeti korokban is lakott volt. A falutól északra levő Pásztorkút-dűlőben későbronzkori halomsírok vannak. Ez azt jelenti, hogy az őskorban, illetve a késő bronzkorban itt már éltek emberek. A jelenlegi település alapítása egy német üvegfúvó mester *Kostaiger* Mihály nevéhez fűződik, aki a városlödi és csehbányai üveghuták után *Németbányán* is létrehozott egyet. Táblaüveget, orvosságos üvegcséket, különféle butéliákat állítottak elő. Az első munkások német telepesek voltak, akik néhány évi adómentesség reményében költöztek ide Bajorországból, Schwarzwaldból, de Tirol környékéről is. A falu német nevét – *Deutschhütten* – a hutáról és az alapító németekről kapta.

Több nemzedék békésen élt az új hazában, de 1905-ben a munkanélküliség miatt megindult az elvándorlás. Az 1900-as népszámláláskor tizenegy személy, a tíz évvel későbbi idején pedig már negyvenhárom tartózkodott „külföldön”, vagyis Amerikában. Munkát keresni mentek. A kivándorlók egyik célpontja az Egyesült Államok keleti partvidéke, Ohio állam, Cleveland városa volt. A nők házcselédként helyezkedtek el, a férfiak nehezebb munkát végeztek. *Koller* Sándor alispán Veszprém vármegye 1905 évi közigazgatásáról szóló jelentésében – ahogy azt *Hudi* József Németbánya története című, 2003-ban kiadott monográfiájában idézi – így írt erről: „Azt, hogy Amerikában a kivándorlóktól mily terhes munkát követelnek, s hogy a visszatértek igen nagy része a megfeszített munkától elsanyarva, lezsarolva és igen gyakran testileg elnyomorodva érkezik haza, a kivándorolni szándékozók, jóllehet erre mindig figyelmeztetve lesznek, figyelembe egyáltalán nem veszik.”

A kivándorlók nem akarták véglegesen elhagyni hazájukat, mégis nagyon kevesen tértek vissza szülőfalujukba. A kint maradtak közül negyvenegyen egy emlékkeresztet állítottak, nevük kőbe vésve olvasható az emlékművön. A köznyelv által amerikai keresztnek nevezett *100 éves emlékművet* Mária Todte asszony kezdeményezésére közel egymillió forintért a Kápolna Alapítvány állította helyre 2013-ban.

1948 januárjában a kis falu ötvenkét családja egy visszafordíthatatlan politikai döntés áldozatává vált. Az 1941-es népszámláláskor magukat német-

Az amerikai kereszt a Fő téren, a harangláb mellett áll, talapzatán a nevekkkel

nek vallókat elszakították családjuktól, szülőföldjüktől: 1948-ban mintegy kétszázötven embert elűztek az egykori anyaországba, a volt NDK területére. Az akkor négyszáz lelket számláló település lakóinak száma így százötvenre csökkent. A kitelepítettek mára ugyan megbékéltek sorsukkal, de szülőföldjüket, a hetven évvel ezelőtti szörnyű eseményeket soha nem tudják elfelejteni.

Maria Todte asszonyt a megbékélés, a megbocsátás vezérelte vissza szülőfalujába. Elhatározta, hogy az elhurcoltak emlékére kápolnát emeltet. Alapítványt hozott létre, és a befolyó összegekből, a helybeliek adományaiból és többmillió saját tőkéből 1998-ban felavatták és beszenteltek a kápolnát. Homlokzatán három évszám olvasható, amelyek dióhéjban magukba foglalják a parányi falucska történetét: 1753 a betelepülés, a falu alapításának

A megbékélés kápolnája gyertyafényben.
A timpanonon a 3 évszámon kívül a magyar címer,
a német címer és a német nemzetiségi címer látható

Mága Zoltán a németbányai kápolnában

éve; 1948, a kiűzetés dátuma; 1998 az emlékkápolna (Gedenkkapelle) építése a kitelepítés 50. évfordulójára. Azóta a község lakói minden év január 6-án, mécsesek fényében emlékeznek szülőföldjüktől megfosztott honfitársaikra. A kápolnaavató világtalálkozón – Todte asszony meghívására – a nemzetközi hírű hegedűművész, *Mága Zoltán* adott felejthetetlen koncertet. Páratlan tehetségével azóta háromszor varázsolta el Németbánya és környéke közönségét. Hogyan lehet az, hogy egy ilyen híres művész az első hívó szóra úgy érkezik Németbányára, mintha hazajönne? Nem titok, hogy a fiatal Mága harminc éve Mária Todte brühli éttermében, szinte névtelen hegedűsként kezdte a pályáját. Mária néni bízott az ifjú muzsikusban, aki annyi segítséget, szeretetet kapott tőle hogy azt máig sem felejt el. Azóta is halálával gondol a Németországban töltött évekre.

Idén ünnepelték a kápolna fennállásának *huszadik évfordulóját* és az idén lenne *180 éves a korábban lebontott iskola*, amely helyén épült fel a kápolna. Németbányának addig soha nem volt temploma. Az istentiszteleteket az iskolában tartották. Az első katolikus népiskolát, amely csak feladatában különbözött egy korabeli parasztháztól, 1838-ban építtette a Veszprémi Püspökség. Az egy tantermes iskola kőből-vályogból épült, tapasztott földes és szalmatető volt. Ötven évvel később korszerűsítették és renoválták. Ez időben építtetett a püspökség tanítói szolgálati lakást is a mindenkori tanítóknak. 1908-ban készült el a korszerű, két szoba-konyhás ház az iskolával szemben. Az épület ez évben lett *110 éves!* A Németbánya története című – már idézett – falumonográfia adatai szerint településnek 1813-tól az iskola 1976-ban történő megszűnéséig pontosan húsz tanítója volt. Közülük tizenhárom „oskolamester” csak egy-két évig dolgozott itt, többnyire képesítetlenek voltak, akik tanítással egészítették ki keresetüket. A tanítók a település jegyzői teendőit is ellátták. A képzett tanítók közül azok, akik orgonálni is tudtak, kántortanítói feladatokat láttak el. *Veinfortner* Ferenc nevét érdemes megjegyezni,

mert ötven éven át (1845-1895), a haláláig oktatta a németbányai nebulókat. Az anyakönyvek szerint 1841-ben *Kiskocsmán, Farkasgyepűn* (német nevén: Wirthshäusl) kezdte pályáját, de négy év múlva már Németbányán tanított. Fizetése a kormányzat által elfogadhatónak ítélt száz ezüstforint negyedét tette ki, azaz huszonnégy ezüstforintot (hatvan váltóforintot) kapott. A gyermekeknek is tandíjat kellett fizetniük, fejenként harminc krajcárt, amit azonban a szülők nem mindig tudtak előteremteni. Tizenegy évig, 1905-1916 között tanított a faluban *Plell György*, közvetlen utódja, *Polt Etelka* pedig huszonkilenc évig, 1945-ben bekövetkezett haláláig. A rossz házasságban élt, gyermekét korán elvesztő, a szovjet katonák által meggyalázott tragikus sorsú tanítónő 57 évesen hunyt el Németbányán. Sírját kegyelettel ápolja a falu utolsó, Németbányán élő tanítója.

Amikor az addig nyolcosztályos osztatlan iskolát alsó és felső tagozatra osztották, már két tanítót foglalkoztattak. Hasznos volt házaspárokra bízni a tanítást. Tizennégy éven át a *Molnár házaspár* (Kálmán és *Töttő Jolán*, 1945-1959), majd a *Masszi házaspár* (Ferenc és *Hauber Anna*, 1959-1965) végezték ezt a feladatot. Ezután *Bakonyjákóra* körzetesítették a felső tagozatot. Németbánya utolsó pedagógusa *Kiss Albertné Holeczky Éva* 1965-ben kezdett Németbányán tanítani. Férje, *Kiss Albert* 1959-től vezette a szomszédos Iharkút nyolcévfolyamos osztatlan

Polt Etelka
tanítónő
(1916-1945)

A németbányai iskola épülete

Masszi Ferenc és Hauber Anna tanítók (1959-1965)

A tanítói ház 1980-ban

Kiss Éva tanító (1965-1976) és férje, Kiss Albert 2005-ben

A tanítói ház napjainkban

Osztálykép az 1-4 összevont osztályban 1965-ből

**A tanítói ház
Németbányán,
1963-ban**

iskoláját. Naponta gyalogolt át oda az erdőn keresztül a németbányai közös otthonból. Annak a falunak kezdetben se útja, se villánya nem volt. Volt egy rozoga századeleji iskolája, egy szoba-konyhás földes tanítói lakással. Hat évig lakott és dolgozott ott a húszegynéhány éves tanító, aki a világtól elzárt településnek egy személyben volt jegyzője, ügyvédje és mindenese. 1972-ben, miután megindult a buszközlekedés, az iharkúti gyerekeket a bakonyjákói iskolába körzetesítették. Tanító nélkül maradt a falu, gyerekek nélkül az iskola. 1979-ben a falu is végleg megszűnt. A föld mélyében talált hatalmas mennyiségű bauxit miatt, gazdasági okokból pusztították el. Kiss Albert közben szakosodott és történelmet tanított a körzeti iskolában. Tizenkét évig volt igazgatója a német nemzetiségi nyelvet oktató, megyeszerte elismert intézménynek. A feleség, Éva iskoláját is elérte a kisiskolák sorsa: tanítónőjükkel együtt 1976-ban már a németbányai gyerekek is Já-kóra jártak. A házaspár számára szomorú esemény volt, amikor 2011-ben a nagy múltú nyolcosztályos gyönyörű és korszerű, tornacsarnokkal is rendelkező körzeti iskola is megszűnt Bakonyjácón.

A közel háromszáz éves Németbánya arculata az utóbbi ötven év alatt óriásit változott. Bár vannak még gyönyörű, karbantartott, boltíves, négyzetes oszlopfős épületek, de az épített környezet óhatatlanul átalakul, s vele együtt a lakosság összetétele is. A legszebb ilyen ház *Somkuti Andrásné sz. Hoffmann* Mária tulajdona. Hat gyermekét nevelte fel benne, akikkel ma is féltve óvják ezt az építészeti kincset, amit még Mária nagyapja épített 1910-ben.

A németajkú lakosság aránya csaknem tíz százalékra apadt. Ingtalanaikat városlakók vásárolták meg nyaralónak, de költöztek is ide. A rosszabb állapotú házakat lebontották, helyükbe újakat építettek. A tájba nem illő épületek mellett – örvendetes módon – újra megjelentek azonban a bakonyi német népi építészet stílusjegyei is a házakon: boltívek, gádor, valamint legelésző birkák, lovak, aprójószág az udvarokon. A régi német népszokásokat tiszteletben tartva, olyan új hagyományok teremődnek (télúzés, nyárbúcsúztató, pünkösddölés, betlehemezés), melyek az új lakók igazi közösséggé kovácsolódását segítik elő.

Kiss Éva összeállítása

Somkuti Andrásné háza (bakonyi paraszt-barokk)

Téli kép a főutcáról

Maria Todte háza